

WALTER SMRČKA

PROPAGANDA A IDEOLOGIE

„Bez revoluční teorie nemůže být revoluční hnutí.“ — V. I. Lenin

Problémy marxistické propagandy jsou spojeny s podstatou naší teorie a s celým revolučním hnutím dělnické třídy. V dějinách revolučního hnutí dělnické třídy nebylo a ani nemohlo být doby, ve které by zájem o tyto otázky zcela ustoupil před naléhavějšími otázkami. Naopak se však při studiu těchto dějin setkáváme i s takovými obdobiami, kdy se propaganda dostávala mezi ústřední a prvořadé úkoly revolučního hnutí a stala se dokonce i základní formou činnosti. Současná etapa našeho společenského vývoje, posuzována z hlediska základních úkolů, patří mezi ty, v nichž má propaganda význam zcela mimořádný.

Je zcela přirozené, že se bez propagandy a ideologie nemohlo obejít žádné významnější společenské hnutí, jako se nemohlo obejít bez určité teorie, ideologie. Tím méně by se bez revoluční teorie a její propagandy mohlo vyvíjet revoluční hnutí naší doby, směřující k překonání po tisíciletí se utvrzujících forem vykořisťování a všestranného zotročování člověka, hnutí, které směřuje k nejvyšším metám, jaké si kdy lidstvo kladlo.

Jedním z významných poučení z dějin je, že čím dále určité revoluční hnutí směřovalo, čím vyšší cíle si kladlo, tím naléhavěji se vždy projevovala potřeba uceleného učení odpovídajícího stavu poznání přírody i společnosti a nutnost vnést tyto názory mezi nejširší masy s cílem přeměnit ideály teorie v životní skutečnost. Náš cíl — komunismus — je nejvyšším možným reálným cílem, který si lidstvo může a s postupem doby musí uložit. Na prahu k dosažení tohoto cíle stojí zatím jen jedna část světa — socialistické státy v čele se Sovětským svazem. A právě proto v důsledku existujících objektivních možností v našich zemích vyvstává potřeba cílevědomé realizace všech těchto možností, což není možné nijak jinak než aktivní, tvořivou prací celých národů, všech pracujících, pod vedením komunistických stran, vyzbrojených znalostí objektivních zákonitostí vývoje, teorií marxismu-leninismu. „Příčina našich vítězství,“ píše V. I. Lenin, „naše strana a sovětská moc se obrací přímo k pracujícím masám a vysvětlují jim každou novou obtíž a každý nový úkol, které se vyskytnou; umění vysvětlit masám, proč je třeba v té které chvíli napřít všechny síly hned tu, hned na onu stránku činnosti sovětů; umění probudit energii, hrdinství, nadšení mas . . .“ (Spisy, sv. 30, SNPL 1955, str. 134). Nerozlučné, pevné a *vnitřní* spojení strany s masami bylo základní podmínkou všech vítězství strany.

Tato Leninova slova se nevztahují jen na ideologickou činnost či dokonce jen na jeden její úsek — propagandu —, ale na celou politiku strany, a tím ovšem *také* na ideologickou činnost, neboť, jak uvádí V. I. Lenin na jiném místě, „zá-

kladem a hlavním obsahem celé naší práce zůstane jako vždy rozvíjení uvědomělosti mas.“ (Spisy, sv. 11, SNPL 1956, str. 171.)

*

S ohledem na dané možnosti se omezíme na nejobecnější stránky vzájemného vztahu mezi propagandou a ideologií. Jelikož jde v případě pojmů propaganda a ideologie o pojmy velmi obecné, jejichž obsah není přirozeně po všech stránkách určen, pokusíme se nejdříve o jejich stručnou charakteristiku.

Nejdříve k pojmu propaganda. Zde se omezíme na velmi stručné vymezení. (Zevrubnější charakteristikou propagandy jsme se zabývali již při jiné příležitosti, viz Sborník PFF, řada G, č. 2, O základních znacích propagandy.)

Velmi stručně a jednoznačně vyznačil rozdíly mezi teorií, propagandou a agitací V. I. Lenin v díle „Co dělat“. Teoretik píše pojednání, propagandista dělá totéž v časopisech, agitátor na veřejných projevech. Propagandista je ten, kdo například při rozboru příčin hospodářských krizí ukáže příčiny jejich nevyhnutelnosti, nutnost přeměny kapitalistické společnosti v socialistickou. Musí zprostředkovat mnoho idejí. Proto působí také tištěným slovem. V. I. Lenin hovoří o stranické propagandě za jiné historické situace, než ve které my dnes žijeme. Proto se v této charakteristice nemohou objevit poukazy na všechny formy propagandy, se kterými se dnes setkáváme; navíc jde o obecnou charakteristiku.

Vycházejíce z výše uvedeného, můžeme *obecně* říci: Propaganda je společenský jev, který je součástí nadstavby a má třídní charakter. Je vědomé šíření teorií, ideologií, mýtů, doktrín, víry a názorů tohoto druhu, jakož i závěrů z nich plynoucích, společenskými institucemi s cílem vyvolat jisté veřejné mínění a jeho prostřednictvím usměrnit činnost lidí.

Tato charakteristika splňuje podle našeho názoru ty požadavky, které jsme kladli na obecné určení uvedeného jevu. Neobsahuje však ty znaky, které by nám pomohli poznat společenskou funkci té které propagandy. K tomuto podstatnému momentu, který určuje kvalitu propagandy, se vrátíme později.

Zvláštním znakem propagandy tedy je, že šíří určitým způsobem jisté ideje, ideologie. (Otázkou způsobů šíření ideologií se v této souvislosti zabývat nedeme, není v tomto vztahu ani podstatná.)

V obecném je propaganda určena povahou ideologií, které tvoří její obsah. Podstata propagandy, její funkce, cíle a společenské poslání jsou ovlivněny rozhodující měrou třídním charakterem ideologie. Určit vztah mezi propagandou a ideologií předpokládá tedy vymezení zdroje ideologie, příčiny vzniku ideologických forem společenského vědomí a na základě toho i jejich podstatu.

Nutnost vyjít při zkoumání otázek vztahu mezi propagandou a ideologií z ideologie jako momentu určujícího plyne také z toho, že vznik různých forem společenského vědomí vedl i ke vzniku různých forem jejich šíření, mezi tím i propagandy.

Bude účelné, když si obecným výměrem ideologie vytvoříme v nejhrubších rysech rámeček pro zkoumání dalších otázek. Vyjdeme přitom z učebnice zókladů marxistické filosofie, kde se píše: „Ideologie té či oné třídy vzniká jako odraz určitých společenských vztahů a opírá se o předchozí vývoj dané ideologické oblasti, o předchozí ideologický materiál, který se mění podle ekonomického postavení a zájmu dané třídy ve spojitosti se stavem boje tříd. Ideologie znamená uvědomit si reálné společenské vztahy, sociální procesy a boj tříd.“ (Základy marxistické filosofie, SNPL, Praha 1959, str. 563.)

Ideologie je tedy charakterizována jako názory vzniklé v důsledku určitého sociálního postavení a názory, které slouží k obhajobě třídních zájmů, vzniklých právě v důsledku tohoto postavení. Ideologie je uvědomění si těchto skutečností. „Každá společenská třída si ve své ideologii uvědomuje sama sebe a formuluje své historické úkoly; pomocí této ideologie se snaží podřídit svému ideovému vlivu ostatní třídy a vrstvy společnosti, vydávajíc (se zdůvodněním nebo bez jakéhokoliv zdůvodnění) vlastní třídní zájem za zájem celé společnosti.“ (V. Ruml, *Ideologie a věda, Otázky míru a socialismu, 1960/7, str. 39.*)

Pojem ideologie se jako každý jiný pojem vyvíjel. Označoval při svém vzniku vědy, které mají za svůj předmět ideje, později dostával stále více pejorativní charakter. I klasikové marxismu ho do určité míry, zejména zpočátku, v tomto smyslu používali. Ideologie byla pro klasiky v podstatě totéž co falešné vědomí, tedy nesprávné, subjektivně podmíněné chápání vlastního třídního postavení i postavení ostatních společenských tříd a jejich poslání. Dále znamenala ideologie u klasiků také něco na způsob filosofické spekulace, což ovšem bezprostředně souvisí s významem prvním. Zakladatelé vědeckého komunismu dokázali celým svým dílem, že se téměř „všechna ideologie . . . redukuje buďto na překroucené pojetí těchto dějin, nebo na naprosté nepřihlížení k nim. Sama ideologie je jen jednou stránkou těchto dějin.“ (Marx—Engels, *Spisy 3, SNPL 1958, str. 32.*) V tomto smyslu, který se vztahoval k ideologii minulosti, se v marxistické literatuře používalo pojmu ideologie i v době pozdější. Tak čteme např. u Ant. Labrioly, že marxisté zastávají „ . . . hledisko, které sahá výše než ideologické nazírání . . .“ (Eseje o materialistickém pojetí dějin, SNPL 1961, str. 99).

Stanovisko klasiků marxismu vyjadřuje ten fakt, že před vznikem vědeckého komunismu neexistovala žádná jiná než nesprávná ideologie, tedy falešné vědomí tohoto druhu, a v té době jiná než nepravdivá a nesprávná ideologie existovat nemohla. Proto byla ideologie totéž co *falešné vědomí*.

Tento stav měl své příčiny tkvící jak v objektivní, a zde především, tak v subjektivní sféře. Společenská zákonitost je nejsložitější zákonitost vývoje objektivní reality. Do jevů ideologické oblasti zasahuje zvláště silně subjektivní činitel. To, že je člověk schopen uvědomit si své bezprostřední zájmy, neznamená ještě, že musí jít o jeho zájmy základní. Tento proces uvědomování je ztížen také tím, že se ve společenském vývoji střetávají dvě základní tendence, tendence vyjadřující pokrok a ta, která usiluje o zastavení či zpomalení společenského vývoje. V důsledku složitosti všech těchto společenských vztahů může dojít k uvědomování podstatných souvislostí teprve na určitém stupni společenského vývoje. A až tehdy se může stát ideologie vědeckou. Po zrodu vědecké ideologie stojí proti sobě tato revoluční ideologie a ideologie reakční, která hájí zájmy vykořisťovatelů. Existují tedy dva protikladné ideologické směry, které se podstatně od sebe liší a jejichž boj tvoří vnitřní hybnou sílu vývoje vědecké ideologie, posuzujeme-li ideologickou formu třídního boje v její relativní samostatnosti.

Je zřejmé, že se obsah pojmu ideologie v důsledku rozvoje vědeckého poznání společenských zákonitostí *rozšiřuje*, vztahuje se na systematicky, teoreticky zpracovaný soubor poznatků o nejobecnějších zákonitostech vývoje, jež zároveň slouží v různých specifických ideologických formách určité společenské třídě k obhajobě jejich třídních zájmů. Tak chápeme ideologii podle našeho názoru i dnes, jak ukazují výše uvedené citáty i řada názorů obdobných. Tak např. píše J. Karásek: „Ideologii můžeme zhruba charakterizovat jako odraz společenského života

a přírody z pozicíi uřetěj třídy, zo zorného poľa jej záujmov.“ (O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí, Osveta 1961, str. 139.)

Charakter ideologie je dán její třídní a společenskou podstatou. Ideologie není ovšem samostatnou podstatou ve smyslu základu společenského dění, jak také vyplynulo z její obecné charakteristiky, nýbrž je obecným projevem třídního zájmu v oblasti společenského vědomí, je součástí celé ideologické nadstavby, která sama je odrazem ekonomické základny společnosti. Ideologie je tedy určitým druhem společenského vědomí, myšlení. Z toho plyne, že „Postihnout vývoj myšlení znamená přistoupit k němu nikoliv jako k bezprostředně danému, nýbrž jako k momentu vyššího celku, zkoumat jej v jeho určující jednotě s vývojem společenské praxe, v jeho dialektickém určení celkem společenského procesu.“ (I. Dubská, K problematice stranickosti a vědeckosti marxisticko-leninské filosofie, ČSAV 1960, str. 20.) To znamená, že je třeba postihnout tento proces jako podmíněný i třídními vztahy a vystihnout tak objektivní obsah subjektivního, třídního postoje, a tak objevit cestu, kterou společnost dospívá k správnému poznání.

Jedině takový postup odhaluje objektivní zdroje ideologií a vymezuje na základě znalosti společenských zákonitostí i jejich společenskou funkci.

Z marxistického pojetí společenského vývoje jako progresivního procesu vyplývá, že nelze beze všeho ztotožňovat otázku pravdivosti s otázkou pokrokovosti a otázku nepravdivosti s otázkou reakčnosti. Dnes je ovšem tento vztah jednoznačný. Nevědecká ideologie slouží třídám reakčním, pravdivá a vědecká ideologie slouží pokrokovým třídám.

Problém pravdivosti a nepravdivosti ideologie má tedy nepochybně své místo nejen mezi teoretickými problémy historického materialismu, ale i v praktickém, zejména ovšem politickém životě. Tento problém je dokonce i dnes jedním z nejzákladnějších. Je to vidět na tom, že o jeho vyřešení je veden ostrý boj, který započal vznikem marxismu a jenž bude dovršen úplným vítězstvím komunismu. Že se dnes buržoazie jako třída odsouzená k historickému zániku, tedy třída s reakční ideologií, snaží snížit význam této otázky na problém subjektivnosti ideologie, je zcela přirozené.

Základním východiskem buržoazních ideologů je v této otázce tvrzení, že přiznání třídního charakteru této skupině idejí znamená uznání jejich subjektivní pravdivosti, to jest pravdivosti vzhledem k určité části společnosti. To ovšem znamená popření možnosti objektivní pravdy v jevech ideologických, popření vědy o společnosti a možnosti, že by vědecké stanovisko zvítězilo, popření faktu, že se vědecká ideologie může a musí stát nástrojem společenskorevoluční praxe pokrokových tříd naší epochy na cestě ke komunismu. Není proto pravda, že „ve skutečnosti pojmy pravdivosti a falešnosti jsou irrelevantní k ideologiím. Problém ideologií není, jsou-li pravdivé či ne, ale: čím zájmy vyjadřují a jak přesně je vyjadřují“ (J. Burnham, podle I. Dubské, Několik poznámek k otázce ideologie, Fil. čas. 1957, str. 698.)

Takový postoj je odrazem subjektivních a egoistických potřeb odumírajících tříd buržoazní společnosti, a v důsledku toho může být jediné subjektivní, i když odráží objektivní materiální potřeby těchto tříd. Každá z ideologií vzniká konec konců na základě objektivních materiálních zdrojů, ne každá je však pokroková a pravdivá. První pokrokovou a důsledně revoluční ideologií je teprve ideologie dělnické třídy.

Vznik ideologie je tedy od materiálních potřeb neoddelitelný. Antagonistické vztahy, vyvolané dosud existujícími výrobními a vlastnickými poměry, vedly

k tomu, že se představy o těchto poměrech mohly rozvíjet jen v jejich rámci. Tyto představy byly vždy stejně rozporné jako objektivní vztahy, které je vyvolaly. Pokrokové ideologie byly v minulosti vždy pokrokové jen relativně, neboť byly ideologiemi vykořisťovatelských tříd a plnily revoluční funkce jen v obdobích útoku na starou existující společnost. Ideologie vykořisťovaných mas byly zase v rozporu s objektivní tendencí a potřebami rozvoje společenského způsobu výroby, a nemohly se pro tuto základní příčinu stát kompasem na cestě z bída a útlaku. Z tohoto boje dvou základních myšlenkových směrů ve vykořisťovatelských společenskoekonomických formacích mohly vyjít jako vítězné jen takové myšlenky, které byly alespoň relativně pokrokové (v užším smyslu), neboť: „Myšlenky vládnoucí třídy jsou v každé epoše vládnoucími myšlenkami, tj. třída, která je vládnoucí materiální silou společnosti, je zároveň její vládnoucí duchovní silou. Protože vládnoucí třída má k dispozici prostředky materiální produkce, disponuje zároveň prostředky duchovní produkce, takže si tím zároveň zpravidla podřizuje myšlenky těch, kterým chybějí prostředky duchovní produkce. Vládnoucí myšlenky nejsou nic jiného než ideový výraz vládnoucích materiálních vztahů, jsou to vládnoucí materiální vztahy pojaté jako myšlenky“; (Marx—Engels, Spisy 3, SNPL 1958, str. 59—60).

Ideje a představy o společenských jevech, jež zde nazýváme ideologiemi, byly proto ve své podstatě a cílech v rozporu s pravdou, a tím i nevědecké, a nesly již od svého vzniku zárodky své budoucí reakčnosti. Mezi vědou a ideologií se tak vytvořila zásadní hranice a atribut správnosti byl nakonec přisouzen pouze těm idejím (formám vědomí), které se nevztahovaly k společenským jevům. Jinak tomu ani být nemohlo. Pokud usilovala nová pokroková třída o moc, to znamená, že žila ještě v područí staré, odumírající vládnoucí třídy, a zastávala relativně pokrokové, a tím i v tomto směru správné názory, nemohla jim dát váhu vládnoucích názorů, a ustavit tak např. říši rozumu, spravedlnosti, svobody a rovnosti, jak o ní snili ideoví připravovatelé buržoazní společnosti. Jakmile se však taková třída dostala k moci a mohla by tedy prosadit uskutečnění hláсанých ideálů, okamžitě omezila tyto obecné zásady zcela zákonitě na své vlastní potřeby, okleštila tím jejich rozsah a zradila masu lidu, které jí k panství dopomohly.

Vládnoucí ideologie byla tedy vždy falešným vědomím, vědomím jedné třídy, a to až do kapitalismu vědomím třídy vykořisťovatelské, která tvořila vždy jen mizivou část společnosti a usilovala o zachování poměrů odsouzených k zákonitému zániku. Ideologie tak nemohla v důsledku objektivních i subjektivních podmínek mít vědecký charakter, nemohla být souborem poznání, které by pomáhalo společnosti jako celku v boji za pokrok. Teprve tehdy, když se ideologie stane objektivně pravdivou hybnou silou společenského vývoje, je vědou jako každá jiná věda tzv. odborná.

Ani mínění lidu nemohlo do vystoupení dělnické třídy překročit hranice falešného vědomí. Přitom ovšem existuje podstatný rozdíl mezi příčinami, které vedly k nesprávným názorům vykořisťovatele, a těmi, jež byly základem nepochopení skutečného stavu vykořisťovanými. Vládnoucí vykořisťovatelé o objektivní poznání neusilovali, a když takové poznatky vznikaly, pak proti nim všemi prostředky vystupovali. Každý názor, který se přičil jejich třídním zájmům, byl krutě potlačován a je i dnes vládnoucími vrstvami kapitalistických států pronásledován. Cílem šíření takovéto ideologie je v podstatě záměrné odvádění pozornosti lidových mas od jejich potřeb a od boje za pokrokovou změnu společnosti.

Lidovým masám naproti tomu znemožnila poznání podstaty společenských

procesů skutečnost, že společnost zatím nedosáhla toho stupně, aby tyto otázky mohly být zodpovězeny. Objektivní podmínky umožňovaly pouze živelný vznik názorů ideologického druhu, neexistovala společenská třída, která by byla důsledně pokrokovou. Tyto dva základní momenty znemožňovaly lidovým masám poznání podmínek vlastního osvobození. Na druhé straně vedly však objektivní podmínky života lidu, častá nesnesitelnost těchto podmínek, lid k mnohem revolučnějším názorům, než se kterými se setkáváme u tříd vládnoucích. Souhlasíme proto plně s názorem, který byl vysloven v knize „Utopie hlouznivců a sektářů“: „Lid minulosti jako pracující, ale ujařmená složka společnosti byl už svým materiálním postavením veden k tomu, že o základních problémech sociálních a politických smýšlel pravidelně mnohem radikálněji než i nejradikálnější teoretikové z řad vzdělanců . . .“ (M. Machovec, M. Machovcová, ČSAV 1960, str. 8; obdobný názor vyslovuje i Zd. Mlynář, Z dějin západoevropských politických ideologií, SNPL 1961, str. 237). Mínění lidu bylo v těchto otázkách vlivem materiálního postavení revolučnější než oficiální názory společnosti, tj. vládnoucích tříd, i když se někdy projevovalo v mystické, náboženské nebo jiné formě a bylo výsledkem živelného působení objektivního společenského prostředí.

*

Vědecká ideologie nemohla a nemůže uvnitř pracujících tříd vznikat živelně, jak zdůvodnil V. I. Lenin. Lid může dospět na základě působení objektivních podmínek jen k pochopení bezprostředních zájmů, tj. zejména zájmů hospodářských. Na základě tohoto živelného působení vzniká vědomí třídních zájmů v rovině společenské psychologie (Společenská psychologie je „souhrn sociálních citění, nálad, prožitků, návyků, smýšlení, iluzí atd., které vznikly živelně, vyrostly v lidech bezprostředně pod vlivem každodenních podmínek jejich existence“. Základy marxistické filosofie, I. c., str. 643. Viz také G. M. Gak. Učenijsje od obščestvennom soznanijsi v svete teorii poznanija, Moskva 1960, VPŠ při CK KPSS, str. 44; aj.)

Objektivně vzniklým úkolem a cílem soudobé společnosti, jež musí být dosažen, má-li se společnost dále vyvíjet, je komunismus. Skončit s každou formou vykořisťování předpokládá však nutně znalost podstaty probíhajících společenských procesů, tj. znalost marxismu-leninismu, která se pak stává bezprostředním výchozím bodem strategie a taktiky osvobozovacího boje proletariátu, vedeného komunistickými stranami. Jelikož může být osvobození pracujících jen výsledkem jejich vlastního boje, je nutné, aby marxisticko-leninskou ideologii znala a řídila se jí nejen část pracujících, ale aby se jí ve svém boji řídily masy. Teprve tehdy se ideologie stává materiální silou, před níž musí kapitulovat vše z arzenálu starého a reakčního světa. Z toho důvodu je nutné marxisticko-leninskou ideologii mezi masy pracujících šířit, propagovat. Toto je jeden ze základních úkolů komunistů. N. K. Krupská píše: „Komunisté mají tři úkoly: učit se, propagovat a organizovat.“ Šíření ideologie lze v jádře nazvat propagandou.

K tomu, aby mohla vědecká ideologie zapustit ve vědomí pracujícího lidu hluboké kořeny, je zapotřebí, aby existoval takový stav objektivních materiálních podmínek života lidí, který by vytvořil v oblasti společenské psychologie předpoklady pro přijímání myšlenek ideologického druhu. Bez tohoto obecného předpokladu nenajdou šířené myšlenky odezvu a nemohou podstatně zasáhnout do průběhu společenského dění. Tvůrci takovýchto teorií zůstávají osamoceni, nevysly-

šení, jejich teorie, byť geniální, jako Moorova „Utopie“ či Campanellův „Sluneční stát“, mohou být jen utopickými vidinami bez hlubšího vlivu na společenské dění. Za jeden z největších přínosů těchto teorií (např. názorů francouzských utopických socialistů) lze považovat jejich kritický postoj k stávající společenské skutečnosti a to, že upozorňují na zlořády, ostře je odsuzují a vytvářejí tak předpoklady pro vědecké odhalení skutečných příčin.

Naznačili jsme základní rysy ideologií, z nichž je patrné, že se úloha ideologií liší kvalitativně na základě toho, které z třídních zájmů odráží (na kterém ze stupňů společenského vývoje, případně v které fázi vývoje společenskoekonomické formace). Těmito základními okolnostmi je dána i úloha propagandy a její podstata, kterou tvoří právě ideologie. Uvedli jsme také ten fakt, že maximální možnosti propagandy má vždy třída panující. Tato skutečnost spolu s tím, že panujícími třídami byly v minulosti vždy třídy vykořisťovatelské a že i dnes existují vykořisťovatelské vládnoucí třídy, vedla k tomu, že byl pojem propagandy doplněn představou, že jde o čistě subjektivně motivovanou činnost. U ideologií vykořisťovatelských tříd vskutku tento subjektivní moment převažuje. Falešný a nepravdivý obsah propagandy vykořisťovatelských tříd si proto vynutil používání běžně známých metod buržoazní propagandy a byl zajisté jednou z příčin, které vedly k názoru, že propagandu tvoří jen tyto metody samy o sobě, že propaganda je jevem, který lze oddělit od ideologie a považovat v tomto směru za samostatný. Tomuto omylu propadli i někteří marxističtí teoretici, jak ukázala např. diskuse v Literárních novinách z roku 1956. Napsat: „... Filosofie klade otázky tam, kde propaganda klade vykřičníky, filosofie vychází z objektivního poznání, jemuž podřizuje závěr, propaganda z apriorní premisy, již podřizuje objektivní pozorování...“ Literární noviny, 1956, č. 54, str. 3) je zajisté více než nepřesné, vždyť takové tvrzení odporuje i dané skutečnosti, nevidí rozdíl v propagandě buržoazní a marxisticko-leninské. Stejně tak i požadavek „... vymanění teorie z její propagandistické nížiny...“ (tamtéž) může vést jedině k narušování jednoty teorie a praxe.

Pro přílišnou obecnost a nepřihlížení k podstatě propagandy nelze s teoriemi tohoto druhu souhlasit. Když např. Arch. Robertson napíše, že „... propaganda nepotřebuje lhát. Nejúčinnější propaganda je fakticky pravdivá, ale neobsahuje nikdy pravdu celou.“ (Racionalismus v teorii a praxi, SNPL 1960, str. 114), pak nelze s tímto tvrzením souhlasit, leda, že se vztahuje na propagandu buržoazní.

*

Přicházíme k závěru, že ideologie a propaganda spolu vnitřně souvisejí. Obsahem propagandy je vždy určitá ideologie. Považovat tyto dva jevy za na sobě nezávislé vede, jak jsme se snažili ukázat, k nesprávným závěrům. Podstata propagandy není v použitých metodách, *propaganda není jen určitým způsobem šíření idejí*, i když se na základě tohoto znaku od jiných jevů této oblasti odlišuje, nýbrž podstatou propagandy je *šíření ideologií*; z ní pak jako ze svého zdroje vyplývají všechny zvláštní způsoby šíření, jako metody, tón, charakter apod.

Skutečnost, že marxistická propaganda je šířením pravdivých a nepřemožitelných idejí marxismu-leninismu a že je nástrojem ideologického boje dělnické třídy, činí z marxistické propagandy významnou zbraň v boji za pokrok, mír a komunismus.

Propaganda und Ideologie

Zu den meist unstrittenen theoretischen Fragen unserer Zeit gehört ohne Zweifel die Frage nach der gesellschaftlichen Funktion der Propaganda. Die Propaganda (das Propagieren von Ideologien) war immer, auch in der Vergangenheit, ein aktives und sehr wirksames Instrument des Klassenkampfes.

Die Wirksamkeit der Propaganda ist durch eine Reihe von Faktoren bestimmt, hauptsächlich durch ihren Inhalt, dh. durch ihr progressives Wesen und ihre Wahrhaftigkeit.

Der Verfasser unternimmt den Versuch zu zeigen, dass der Inhalt der Propaganda vom Charakter der propagierten Ideologie abhängig ist und weist in diesem Zusammenhang auf einige Momente der Wechselwirkung zwischen Ideologie und Propaganda hin. Dies macht eine Klarstellung der Begriffe Propaganda und Ideologie notwendig. Die Propaganda wird als eine zielbewusste Ausbreitung von Theorien mit einem Inhalt, der von Klasseninteressen bestimmt wird, charakterisiert. Schon damit wird gesagt, dass auf die Frage nach den Funktionen der Propaganda nicht geantwortet werden kann, wenn man nicht ihren Inhalt berücksichtigt. Dieser Umstand führt zur Aufzeigung der charakteristischen Merkmale der Ideologie. Hier wird insbesondere betont, dass die Ideologie in ideeller Form die allgemeinen Klasseninteressen zum Ausdruck bringt, dass in der vormarxistischen Geschichtsepoche nur unwissenschaftliche Ansichten erwähnter Natur existieren konnten, vor allem deshalb, weil die Ideologie der herrschenden Klasse immer das Privateigentum schützte und die Interessen der Minderheit ausdrückte und dadurch nur sehr relativ progressiv sein konnte. Eine solche Ideologie kann nur dann progressiv sein, wenn die herrschende Klasse selbst eine progressive Rolle spielt, aber auch in diesem Falle trägt sie Zeichen des Konservatismus. Weiter deshalb, da die Ideologie der Ausgebeuteten auf die Gegebenheiten des gesellschaftlichen Lebens nur spontan reagieren konnte, und auch nicht zur wissenschaftlichen Erkenntnis vordrang (demnoch aber meistens revolutionären Charakter hatte).

Die Propaganda solcher Ansichten hat also keinen wissenschaftlichen Charakter und man sagte mit recht, die Propaganda sei im krassen Widerspruch zur Wissenschaft. Dies gilt aber nur für die vormarxistische Epoche. Nach dem K. Marx und Fr. Engels die Entwicklungsgesetze des gesellschaftlichen Lebens aufdeckten änderte sich die Situation wesentlich. Von da an muss man zwischen zwei Richtungen der Propaganda unterscheiden, die Richtung der wissenschaftlichen und die der unwissenschaftlichen Propaganda.

Die marxistische Propaganda stellt eine Einheit dar, die wie im Inhalt, so in der Methode, wissenschaftlich begründet ist. Die lügnerische Propaganda der ausbeuterischen Klassen benützt zwar Methoden, die sich auf einige wissenschaftliche Erkenntnisse der Sozialpsychologie stützen, ihr Inhalt zielt aber auf die Bekämpfung des wissenschaftlichen Erkennens. Die einzige Propaganda unserer Zeit, die der Wahrheit und dem gesellschaftlichen Fortschritt dient, ist daher die marxistische Propaganda.

Walter Smrčka